

УДК 330.3+330.52

ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

*Дикань В.Л., д.е.н, професор (УкрДАЗТ),
Чупир О.М., к.е.н., доцент (ХНТУБА)*

Розкрито авторський підхід щодо систематизації факторів економічного зростання та розвитку національної економіки.

Ключові слова: національна економіка, структурна трансформація, криза, економічне зростання, розвиток.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку світової економіки визначається новими визначними тенденціями в економіці країн. Серед них прорив міжгалузевих оболонок, дифузне зрощування сфер виробництва в єдині формаційні осередки, поєднання структур в межах величезних виробничо-технологічних ланцюгів. Галузевий розподіл економіки стає все більш анахронічним. Формуються суб'єкти економіки на принципово новій основі та в нових організаційно-функціональних формах. Це, в свою чергу, створює можливість для здійснення безперешкодного переливу технічних ідей, ресурсів, капіталу. Спостерігається симбіоз і перелив економічних, екологічних, інтелектуальних, технічних ресурсів, що становлять у сукупності специфічний відтворювальний кругообіг інноваційної неоекономіки.

В останні двадцять років в Україні посилюється дисбаланс між стратегічними задачами соціально-економічного розвитку та можливостями їх вирішення. Скорочення ресурсної бази економічного зростання національної економіки зменшує інвестиційну активність та норми накопичення на користь заходів з підтримки поточного споживання. Проте такий підхід безперспективний, оскільки не дозволяє вирішити проблему структурних обмежень економічного зростання. Перехід на нову довгу хвилю (відповідно теорії Кондратьєва), має супроводжуватися відходом від сировинної спрямованості економіки шляхом розробки наукових підходів до реалізації ефективної промислової та транспортної політики, політики розвитку будівельного комплексу. Їх результатами мають стати реальні заходи, які відповідатимуть інтересам захисту економічної безпеки національної економіки та сприятимуть формуванню передумов збільшення конкурентоспроможності України на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень та виділення

невирішених частин загальної проблеми. Теоретичні засади економічного зростання та розвитку національної економіки неодноразова висвітлювалися в науковій літературі. Найбільші наукові надбання в цьому питанні мають такі вчені, як Геєць В., Глазьев С., Зобов М., Лукінов І., Семиноженко В., Федулова Л., Шумпетер Й. та ін. [1, 2, 7, 8-10]. Визнаючи отримані результати зазначених вчених, вважаємо за необхідне викласти авторську точку зору на проблему забезпечення економічного зростання та розвитку економіки України.

Метою статті є формулювання авторського підходу щодо систематизації факторів економічного зростання та розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В науковій літературі домінує думка, що причиною кризи 2008-2009 рр. став критичний розмах фінансових флуктуацій, які були викликані бурхливим зростанням і крахом глобальних фінансових пірамід боргових зобов'язань, які живилися досі необмеженою емісією світових валют - долара США і, меншою мірою - японської ієни. При цьому перехід фінансових пірамід у фазу саморуйнації, в більшій мірі, пов'язують з вичерпанням можливостей економічного зростання на основі існуючого технологічного укладу. В умовах, які склалися і які характеризуються накладанням проявів фінансової та структурної криз, тільки боротьба з однією з них не дасть позитивних результатів і тим паче не сприятиме формуванню необхідного підґрунтя економічного зростання. Оскільки відбулася синхронізація структурної та фінансової криз, боротьба з останньою при ігноруванні першої не може бути успішною, так як не відкриває нових можливостей для економічного зростання. Потрібна структурна перебудова економіки на основі нового технологічного укладу, який в свою чергу неможливий без високо розвинутого промислового сектору, що націлений на використання та здатний до продукування технічних та технологічних рішень та процесів

нового технологічного укладу [1].

Результати аналітичного дослідження, проведеного Фондом «Інститутом посткризового світу» (Москва) доводять, що основні причини кризи 2008-2009 рр. криються (у порядку домінування) у її фінансовій, економічній, моральній, управлінській, геополітичній, технологічній складових [3, с. 17]. Отже серед експертів-аналітиків є немало тих, які висувають моральну складу, як першочергову, стверджуючи, що тенденція до деградації традиційної моралі може спричинити колапс розвитку країни та світу в цілому.

Можна стверджувати, що на рівні фінансової та структурної криз в Україні існують усі риси промислової кризи, методологічні основи якої вперше сформовані М.І. Туган-Барановським. Ще на початку ХХ ст. вчений пов'язував її появу з перевиробництвом товарів на ринку, коли вони виготовляються не тільки в необхідній, але й надмірній кількості. В сучасних умовах господарювання найбільша проблема полягає не тільки в тому, щоб виготовити товар, а в тому, щоб найти ринок його збуту [4, с. 34-36]. Враховуючи зазначене, дійсно ситуація в економіці України загрозлива – з одного боку, домінування на ринку високотехнологічної та високопродуктивної продукції іноземного виробництва; з другого – занепад крупного вітчизняного промислового виробництва, що належав, в основному, до оборонного комплексу; з третього – ускладнений вихід на міжнародний ринок товарів вітчизняного виробництва внаслідок високої собівартості (в першу чергу за рахунок високих енерговитрат), низької, порівняно з іноземними аналогами, якості продукції; відсутності вітчизняної елементної бази, яка б відповідала світовим аналогам, та низького рівня інноваційної активності суб'єктів господарювання. Крім того, неефективна структура і висока енергоємність промислового виробництва в Україні, зростання цін на енергоносії спонукали підприємців шукати способи підвищення ефективності господарської діяльності. Не переймаючись пошуком резервів технологічної модернізації виробництва, у більшості галузей вдалися до підвищення цін. Починаючи з 1999 р. по серпень 2009 р. індекс цін виробників промислової продукції зріс у 4,2 рази. Все це спричинило:

по-перше, наплив в Україну товарної маси іноземного походження та підвищений попит на неї внаслідок стимулювання рівня споживання в країні за рахунок поширення меж споживчого кредитування;

по-друге, перетікання грошової маси за кордон у вигляді оплати за імпортовані товари. Звернемося до ідеї А. Сміта про «невидиму руку», яка розкрита у праці «Исследование о природе и причинах богатства народов», відправною точкою

якої є теза про те, що в економіці існує можливість стихійного макрорегулювання, що визначається наступним: оскільки кожна людина старається по можливості використовувати свій капітал на підтримку вітчизняної промисловості, то вона сприяє формуванню максимально можливого доходу суспільства. Нерозуміючи свій дійсний вклад в розвиток економіки, він сприяє суспільній вигоді, тобто «невидимою рукою» спрямовується до мети, яка не входить до його власних інтересів. Таким чином, збільшення споживчого попиту на продукцію іноземного виробництва ніяким чином не відбивається на позитивній динаміці в економіці країни, не сприяє наповненню бюджетів всіх рівнів та ускладнює реалізацію програм розвитку галузей. Дійсно, підтримка внутрішнього попиту – один з найбільш ефективних шляхів виходу України з економічної кризи. Це підтверджує досвід Китаю, економіка якого найменшим чином відреагувала на прояви світової фінансово-економічної кризи. Приріст ВВП Китаю скоротився з 14,2% в 2007 році до 9,6% в 2008 році. В 2009 році в Китаї збереглася висока кон'юнктура, і темпи приросту ВВП склали 9,1%. Меншої сприйнятливості економіки Китаю до глобальної кризи сприяв цілий ряд чинників. По-перше, фінансова система Китаю в значній мірі захищена від зовнішніх дій, китайські банки практично не брали участі в високоризикованих операціях з американськими і європейськими банками і мали дуже високий запас міцності. По-друге, вже в середині цього десятиріччя внутрішній попит став основним локомотивом розвитку китайської економіки. Цей процес визначався зростанням ВВП Китаю, доходів населення і високим рівнем інвестицій. По-третє, основу експорту Китаю складають промислові товари споживацького призначення, які можна було реалізувати на внутрішньому ринку. В результаті прийнятих урядом Китаю заходів була укріплена банківська система і тим самим забезпечено безперервне фінансування розвитку економіки, простимульований внутрішній попит (як споживацький, так і виробничий), що сприяло реалізації значної частини експортної продукції в межах кордонів Китаю. Таким чином, з одного боку, уряд зробив кроки по стимулюванню попиту, а з другого боку, економіка Китаю виявилася здатною відповісти на цей попит, що і забезпечує високі темпи зростання економіки навіть в кризовий період. Приблизно за таким же сценарієм розвивалася Індія, зростання економіки якої сповільнився з 9,9% в 2007 році до 6,4% в 2008 році [5, с. 5];

по-третє, зниження попиту на продукцію вітчизняного виробництва та зменшення обсягів фінансування його потреб, що спричинило ліквідацію деяких промислових об'єктів, зменшення обсягів реалізованої промислової

продукції (робіт, послуг) за 2003-2010 рр. Поряд з кількісним зменшенням обсягів реалізації промислової продукції відбувається й структурна зміна. В структурі промислової продукції до критичної межі (за світовими критеріями) зменшується обсяги продукції високотехнологічних виробництв. Так частка виробництва машин та устаткування, виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування та виробництва транспортних засобів та устаткування в структурі реалізованої промислової продукції у 2010 році складає лише 3,7%, 2,6% та 4,6% відповідно (у 2008 році – 4,1%, 2,8% та 6,4 % відповідно). В структурі джерел інвестицій в основний капітал зменшується частка коштів державного та місцевих бюджету при одночасному збільшенні частки власних коштів підприємств та організацій;

по-четверте, зменшення соціальної захищеності населення України внаслідок збільшення рівня безробіття, зниження якості життя та рівня соціальних гарантій.

Доцільно зазначити те, що криза 2008-2009 рр. в Україні має й інший аспект, пов'язаний з кризою всієї системи управління. Нездатність усвідомлювати наслідки зроблених дій, погоджувати інтереси, ефективно проектувати майбутнє, невміння мислити глобально та діяти локально на всіх рівнях влади – причини того, що економіка України підійшла до ситуації майже знищення стратегічно важливих об'єктів промислового призначення. Наслідком цього стала ситуація, коли світове товариство сприймає Україну як країну аграрної та сировинної спрямованості. Зазначене підтверджується теоремою Рибчинського, яка вказує на те, що активне розширення виробництва і експорту в одних галузях, як правило, призводить до застою або навіть спаду виробництва і необхідності імпорту в інших галузях. Рівень такого спаду може виявитися більшим за позитивні вигоди від розширення виробництва, зростання експорту і навіть спричинити деіндустріалізацію [6].

Не слід забувати про витоки і політичної кризи в Україні, яка з кожним роком загострюється. В той час, як прояви світової фінансової кризи вимагали оперативних узгоджених фахових рішень гілок влади, політична криза знижувала дієздатність останньої, посилювала песимізм суб'єктів ринку в оцінках перспектив розвитку кризових явищ, дезорганізувала їхні дії в антикризовій сфері, підвищувала інфляційні очікування, обумовлювала подальше зниження інвестиційної привабливості економіки.

Глибина кризи вітчизняної економіки має не тільки зовнішні, але й внутрішні причини, які виходять за межі фінансових проблем та ускладнюють соціально-економічну ситуацію в

країні. Серед них такі:

1) реалізації політики підвищення грошових доходів населення без врахування показників зростання продуктивності праці та можливості товарногозабезпечення товарами та послугами вітчизняного походження, що спричиняло нові витки інфляції;

2) ситуація неконтрольованого підвищення цін на товари та послуги виробників-монополістів спричинило перевищення темпів зростання виробничих цін над споживчими;

3) небезпечне зростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі, коли за період 2000-2010 рр. перевищення темпів зростання обсягів імпорту над темпами зростання обсягів експорту щорічно в середньому складає 7-12 %. При цьому відмова держави від захисту внутрішнього ринку і підтримки українського виробника спричиняє зниження попиту на продукцію вітчизняного виробництва та експансію продукції іноземного виробництва на вітчизняний товарний ринок;

4) необґрунтоване зростання споживчого кредитування (на придбання товарів іноземного виробництва), в основному за рахунок безконтрольних закордонних позик банків, що збільшило негативне сальдо зовнішньої торгівлі та негативно вплинуло на вітчизняне виробництво;

5) збільшення боргової ями, в яку втягнуто Україну міжнародними валютними організаціями (кожна наступна позика витрачається на погашення попередніх позик, не формуючи необхідну базу для економічного зростання вітчизняної економіки). Неefективний розподіл отриманих кредитних коштів, їх спрямування на споживання та вирішення поточних проблем не дозволяє створити необхідне підґрунтя переходу на новий техніко-технологічний рівень виробництва в країні.

Найголовнішими уроками, які слід винести керівництву України, мають бути такі оптимальні варіанти розвитку як:

1) розвиток внутрішніх ринків, у тому числі захист національних інтересів, підтримка малого та середнього бізнесу, стимулювання внутрішнього попиту;

2) довгострокове комплексне державне планування;

3) посилення державного та міждержавного регулювання (посилення ролі держави, тісна взаємодія між державою та бізнесом, контроль корпоративних ризиків та надлишку залучень);

4) реформа фінансової системи;

5) індустріалізація економіки на новій техніко-технологічній основі.

Причому для України як країни, яка розвивається, найбільший пріоритет має індустріалізація та розвиток внутрішнього ринку, державний контроль та планування. Для розвинутих країн пріоритети розподілилися інакше

– державне регулювання, планування та реформа фінансової системи.

У високорозвинутій ринковій системі її макрорівень не тільки вторинний, але і первинний відносно мікрорівня. Господарська діяльність (виробництво і реалізація товарів) здійснюється на мікрорівні ринку, і вона на всіх стадіях розвитку ринкової системи залишається первинною; безперервне оновлення номенклатури товарів, яке ускладнило інтеграцію галузей в ринкову систему, їх перетворення в елементи системи, перетворює вільний вибір, вимушує суб'єкта ринку пристосовуватися до макроекономічних процесів, і вони стають не тільки вторинними, але і первинними по відношенню до мікроекономічних. Ті суб'єкти ринку, які пристосовуються до макроекономічних процесів, «виживають», ті, хто не пристосовуються, приречені на банкрутство. Проте швидко пристосуватися можна тільки до того, що відбувається у відповідності з певними принципами, теоріями та законами розвитку.

В основі функціонування та управління національною економікою знаходяться певні закономірності та закони розвитку, вивченням яких займаються представники багатьох економічних шкіл. Так сформувалися різні напрями і школи, які розкривають концепції сутності, механізму, факторів і динаміки процесу економічного зростання. Предметом дослідження теорії економічного зростання є: 1) роль окремих техніко-економічних факторів зростання, розроблення моделей взаємозв'язку між ними; 2) техніко-економічні взаємозв'язки, що визначають потенційно можливі темпи зростання; 3) кількісні пропорції, які характеризують стійкість зростання та природу механізму, що спричиняє відхилення від лінії стійкого зростання тощо. Домінуючою моделлю зростання є модель А. Сміта, який допускав наявність тенденції зростання або зниження реальної заробітної плати залежно від співвідношення темпів зростання населення і темпів технічних досягнень та інвестицій в основний капітал.

Класична політична економія досягає кульмінації у вченнях Джона Стюарта Мілля. У його працях вперше представляється класична виробнича функція, де він формалізував широко розповсюджену ідею про те, що випуск кінцевого продукту є функцією праці, капіталу й землі. Він обгрунтував, що зростання випуску кінцевого продукту залежить від збільшення ресурсів, що витрачаються, продуктивності та ефективності їхнього використання.

Найбільш динамічної зміни виробнича функція зазнала у ХХ ст. Її генеза відображає технологічні зміни, що відбуваються у всіх сферах діяльності людини і впливають на зміни самої економічної системи. Американськими вченими Ч.Коббом та Р.Дугласом була сформульована

макроекономічна модель економіки, яка розкриває функціональну залежність обсягів виробництва від засобів виробництва і праці. Вона удосконалена іншими вченими, наприклад Я. Тінбергеном, який додав до виробничої функції Кобба-Дугласа складову, яка враховує вплив технічного прогресу на обсяги створюваної продукції.

Наступним кроком генези виробничої функції було розкриття динамічного характеру розвитку, за якого випуск поточного періоду залежить від випуску попереднього періоду. Відповідно до кейнсіанської економічної теорії темпи економічного зростання залежать від схильності до споживання і заощадження. Заощадження розглядалися як накопичення для подальших інвестицій. У цьому була закладена основа обліку динаміки економічного розвитку, яка знайшла подальший розвиток у роботах Р.Харрода та Є.Домара. Вони зростання національного доходу визначають як функцію накопичення капіталу, а решту факторів не враховують (технічний прогрес, якісні характеристики праці та капіталу, соціально-економічну структуру суспільства).

Модель Р.Солоу була наступною формою виробничої функції. Вона гармонійно об'єднувала гіпотези, закладені в попередніх моделях Кобба-Дугласа і Кейнса-Харрода-Домара. Р.Солоу належать перші дослідження функціональної залежності обсягів виробництва від НТП. В умовах неокласичної моделі економічного зростання діє золоте правило нагромадження, яке визначає, що фонд споживання на душу населення збільшується якнайшвидшим темпом, якщо норма заощаджень дорівнює еластичності обсягу випуску за капіталом. У моделі Р.Солоу стабільна траєкторія зростання можлива при збіганні траєкторій структурного зрушення капіталу і трудових ресурсів. Отже головним висновком моделі є те, що єдиним джерелом довготермінового зростання доходу на одного працюючого, а отже, й рівня споживання є науково—технічний прогрес.

Надалі питання структурних зрушень щодо економічного зростання досліджувалися Дж.Робінсон, Н.Калдором, Л.Пазинетті. В їхніх роботах одержала подальший розвиток ідея Дж.Кейнса і М.Калескі про те, що заощадження потрібно розглядати не як функцію від доходу, а як функцію від його розподілу. Як джерела для заощаджень, з одного боку, розглядалася отримана заробітна плата, а з іншого – отриманий підприємницький прибуток. Таким чином, була виявлена залежність структурних зрушень і ставки відсотку. Відповідно темпи зростання залежать не лише від наявності ресурсів і темпів технічного прогресу, а й від інтенсивності нагромадження та схильності до заощаджень.

За дослідженнями Х.Удзави, блок виробництва національного продукту поділяється

на два взаємопов'язаних комплекси: комплекс споживчих товарів і послуг та інвестиційний комплекс. Для кожного комплексу застосовуються неокласичні виробничі функції, що надає можливість визначити приріст випуску в кожному комплексі як лінійну комбінацію приросту капіталу і трудових ресурсів. Модель Х.Удзави об'єднує співвідношення змін між капіталом і трудовими ресурсами, між споживчим та інвестиційним комплексом, між поділом доходу на заробітну плату і прибуток, які залежать від індексу цін, ставки відсотка і рівня монополізації ринку.

Технологічна домінанта та нові уявлення про процес економічного зростання підштовхнули початок досліджень впливу НТП як екзогенного фактора. Найбільшого визнання тоді набула модель технічного прогресу Дж.Хікса. У своєму аналізі він також розглядає два факти економічного зростання: трудові ресурси й капітал. Він визначає три типи НТП: нейтральний НТП, НТП, що зберігає трудові ресурси, і НТП, що зберігає капітал. Таким чином, формуються методологічні основи концепції екзогенного НТП, який впливає ззовні.

Моделі з ендегенним НТП були запропоновані Ф.Агійоном, П.Хоувіттом, П.Ромером та іншими. У моделях Ф.Агіюна і П.Хоувітта зростання досягається завдяки конкуренції між фірмами, що впроваджують технологічні нововведення. Збільшення інтенсивності потоку інновацій, масштабу впливу інновацій на економіку і частки кваліфікованої робочої сили, котра пов'язана з виробництвом проміжних товарів (людський капітал у сфері НДДКР), веде до зростання та розвитку економіки.

Економічний розвиток пов'язувався Й. Шумпетером з появою «нових комбінацій в економіці: блага, способи виробництва та комерційного використання товарів, ринки збуту тощо» [7, с. 200]. Він в основному зосереджував увагу на тих нових комбінаціях, результатом яких є розвиток матеріально-технічного базису виробництва за зростання продуктивності праці.

Розвиваючи нешумпетеріанські ідеї технічного прогресу, Н.Кларк, К.Юма в роботі «Економічна теорія довгострокового розвитку» запропонували еволюційний підхід до економічного зростання. НТП розглядається ними в якості основного рушія економічного і соціального розвитку. Революційна технологія характеризується здібністю генерувати масштабне скорочення витрат, викликати суттєве підвищення якісних характеристик технологічного процесу та продукції, впливати на міжгалузеві зв'язки.

З початку 90-х років ХХ ст. виникає напрям "нового неокласицизму", котрий зосереджується на інноваційній діяльності з урахуванням накопичення людського капіталу. Виробнича

функція зазнає нових змін. Її модель, яку запропонував П.Ромер, дозволяє розглядати рівноважне економічне зростання в умовах відсутності зростання зайнятості та екзогенного НТП, що забезпечується впливом нових технологій як на ефективність праці, так і на ефективність капіталу, котрий використовується у виробництві.

В оцінці факторів, які визначають економічне зростання, існують чотири основні теоретичні напрями:

1) просторово-географічний. Прихильники цього напрямку поділяють думку щодо першочерговості факторного забезпечення економічного розвитку, що визначається перевагами у географічно-територіальному розміщенні країни, кількістю приналежних природних ресурсів тощо. В основі забезпечення економічного зростання знаходяться: територіальна єдність країн через збалансований соціальний та економічний розвиток областей та покращення їх конкурентоспроможності; просторова доступність території країни, за рахунок розвитку транспортних мереж, у тому числі міжнародного значення; видобування корисних копалин, які мають попит на світовому ринку, розвиток та захист природних ресурсів; розвиток енергетичних ресурсів;

2) інноваційно-технологічний. Як визначено в науковій праці [8, с. 12-13], в умовах постіндустріального суспільства інноваційний ресурс визначається як базовий у сучасних умовах інтенсивного розвитку економіки. Цей ресурс, як система нововведень, дозволяє цілеспрямовано вносити у виробництво нові, відносно стабільні матеріальні та соціальні елементи економічного зростання. Економічна цінність інновації визначається зростанням прибутковості, розширенням масштабів бізнесу та можливостей накопичення для наступного реінвестування капіталу. Ефект від нововведень проявляється також і в соціальній сфері, де за рахунок підвищення доходів більш повно задовольняються суспільні потреби та поліпшуються якість і безпека життя. Прагнення до економічного розвитку завжди наштовхується на необхідність розв'язання головного інноваційного завдання: знайти на практиці такий масштаб співвідношення інвестиційного попиту з конкурентними нововведеннями, який би дозволив отримати задовільний результат з мінімальними ризиками. На початку ХХІ ст. загально визнаною стала думка про те, що сьогодні лише через знання можна створити і розвивати економіку — конкурентоспроможну і здатну забезпечувати сучасний рівень життя населення. Тому провідні українські науковці, не відстаючи від світової наукової думки, стверджують, що знання можуть стати джерелом зростання економіки і відповідно бути основою відповідного модернізаційного

проекту економіки та її суспільства в цілому в тому випадку, коли в суспільстві, а значить, і в економіці наявними є стимули, які позитивно впливають на процеси отримання (нагромадження) знань. Економіка знань (знаннєвомістка економіка) — це економіка, в якій джерелом зростання є як спеціалізовані (наукові), так і повсякденні знання, в результаті використання яких, поряд з природними ресурсами, капіталом і працею домінуючим фактором стають процеси накопичення і використання знань, внаслідок чого постійно зростає конкурентоспроможність економіки;

3) соціогуманітарний. Як зазначають учасники круглого столу "Мораль і економіка" (Харків, 2009 р.), сьогоднішня криза — це криза розуму, для ліквідації якої необхідно створити умови, за яких не людина служить економіці, а навпаки — економіка людині. Науковий світ на початку ХХІ ст. починає визнавати першочергову роль духовно-морального фактора виживання національної економіки. При цьому в процесах розвитку та зростання господарства будь-якої країни суттєвим фактором встановлюють специфіку ментальності народу [9, с. 235]. На думку Федулової Л.І., перед країнами в умовах глобалізації постають нові проблеми соціогуманітарного характеру, які вимагають змін сутності соціально-економічних функцій держави у напрямі посилення уваги до розв'язання соціально-економічних проблем розвитку, зокрема: забезпечення розвитку сучасних продуктивних сил за рахунок створення якісно нових інституцій виробничих відносин; реалізація політики захисту довкілля шляхом створення відповідної інституційної та економічної бази, а також інтеграція до світових проектів з екології; реалізація стратегії структурної перебудови економіки та пріоритетів макроекономічного розвитку з орієнтацією на високотехнологічні сектори економіки; підтримка належного рівня розвитку інфраструктурних галузей економіки та соціальної інфраструктури, орієнтованість на високі стандарти життєзабезпечення; контроль за рівнем зайнятості через використання розширення світогосподарських зв'язків як джерела економічного зростання, створення нових робочих місць; захист населення від негативних наслідків відкритості внутрішнього ринку для світових товарообмінних операцій, захист прав споживачів та інше [10, с. 166]. Отже проводиться паралель між економічним зростанням країни та формуванням в її межах соціальної моделі економіки, для якої властиве спрямованість на соціальні, суспільні цілі; налаштованість на прибуток заради суспільного добробуту; партнерство влади та громадян; високий рівень матеріального добробуту й задоволення духовних потреб; забезпечення економічної, соціальної та

політичної стабільності суспільства; створення умов для розвитку особистості, її творчих здібностей;

4) інституційно-еволюційний. Як доводить світовий досвід застосування регуляторних моделей, з позицій забезпечення економічного розвитку та зростання конкурентоспроможності країн із трансформаційною економікою найбільш прийнятною концепцією регулювання є інституціоналізм [11, с. 250-251]. Критикуючи підхід неокласичної школи, прихильники інституціоналізму доводять, що структурні зрушення в економіці країни залежать від процесів, які відбуваються не лише в економічній площині, а й в інших сферах суспільства. Адже відстала технологія, політична нестабільність, деградація у сфері науки і культури, нерозвиненість ринкових інститутів, порушення законодавства може чинити більший гальмуючий вплив на розвиток економіки, ніж недостатнє надходження інвестицій. Економічна ефективність соціально-економічної системи на макрорівні, її конкурентоспроможність визначальною мірою залежать від держави, яка реалізує притаманні їй функції за умов оптимальних витрат на їх виконання. Держава в рамках цих функцій забезпечує умови для розвитку економіки, підвищення добробуту та соціальної захищеності громадян, підтримує цінову конкурентоспроможність завдяки створенню відповідних інститутів та забезпеченню їх діяльності.

Проте провідні вчені сучасної економічної науки схиляються до думки про відсутність чіткої приналежності факторів економічного зростання тільки до одного з напрямів, визначених вище. Так В. Базилевич під чинниками економічного зростання розуміє явища та процеси, які впливають на обсяги реального виробництва та якість продукції, до яких відносять: удосконалення технології та організації виробництва; збільшення кількості та якості природних, матеріальних і трудових ресурсів; розвиток підприємництва; цінову політику; податкову політику; кредитну політику [12, с. 379].

С. Мочерний під чинниками економічного зростання розуміє "явища і процеси, які визначають масштаби збільшення ВВП, можливості підвищення ефективності та якості економічного зростання, поліпшення добробуту населення". Це кількість і якість природних і трудових ресурсів; обсяг основного капіталу; технології; науково-технічний прогрес; фактор сукупного попиту; фактор розподілу [13, с. 781].

Згідно з підходом Макконнелл К. та Брю С., економічне зростання країни визначається шістьма складовими. Чотири фактори зумовлюють фізичну здатність економіки до зростання (кількість і якість природних та трудових ресурсів, обсяг

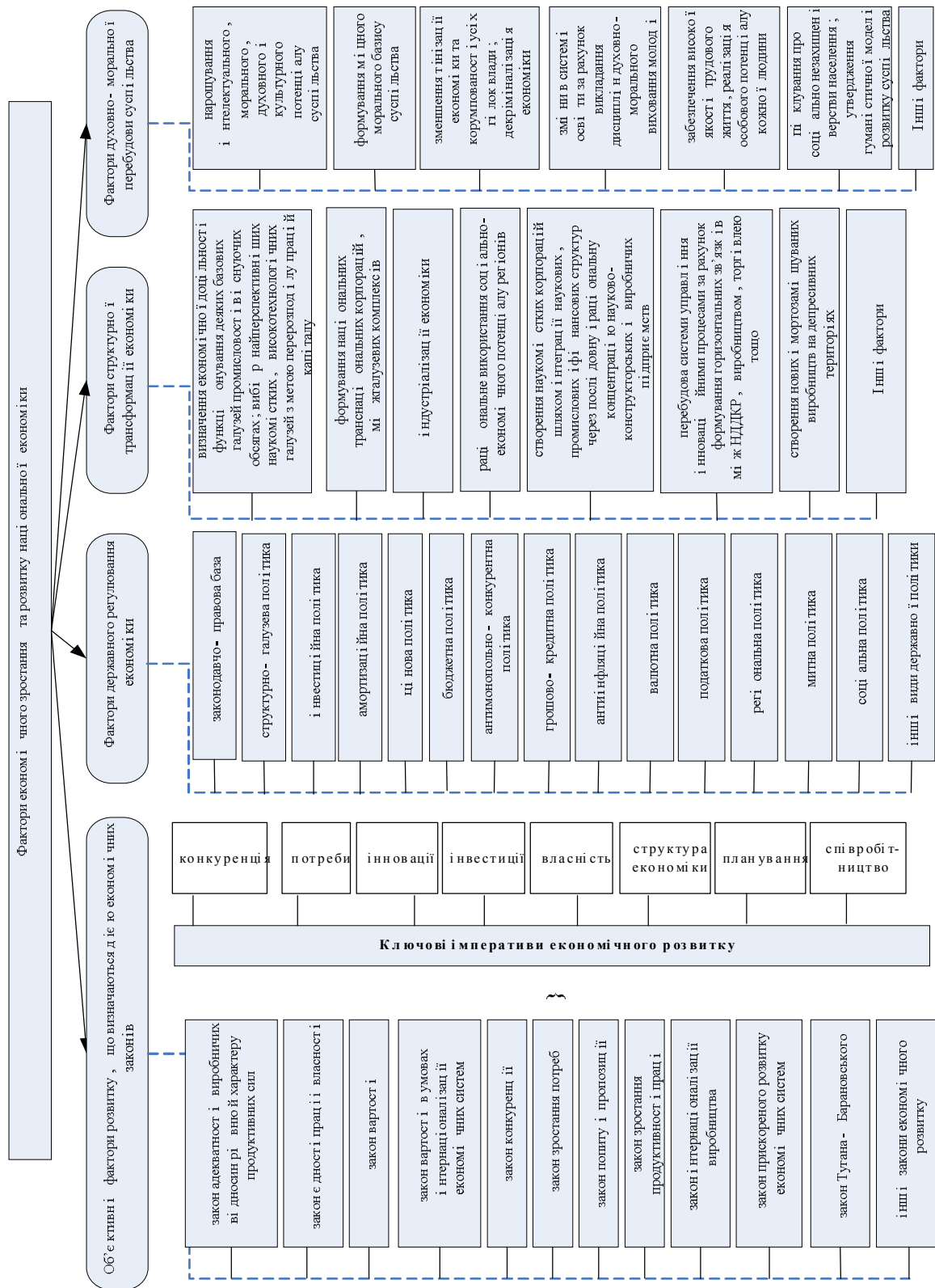

Рис. 1 - Фактори економічного зростання та розвитку національної економіки

капітальних благ і технологія) – вони називаються факторами пропозиції, є необхідною умовою для забезпечення розширення обсягів виробництва, але недостатньою для забезпечення економічного зростання. Крім того, економічне зростання залежить від фактора попиту, адже вироблені економікою товари та послуги повинні бути підкріплені відповідним рівнем сукупного попиту. Шостою складовою цієї класифікації є фактор ефективності, завданням якого є забезпечення максимально ефективного розподілу ресурсів з метою виробництва найкориснішої для суспільства продукції [14, с. 473-475].

Підсумовуючи вищезазначене в аспекті авторського підходу до забезпечення економічного зростання України пропонуємо розглянути таку класифікацію факторів економічного зростання та розвитку національної економіки, яка наведена на рис.

Висновки. Таким чином, в сучасних умовах формується нова сукупність факторів економічного зростання та розвитку національної економіки. Її специфіка виявляється у обов'язковому врахуванні та виконанні економічних законів розвитку, що супроводжується державним регулюванням економіки та виконанням вимог сучасного етапу розвитку соціально-економічної системи України - структурна трансформація економіки при одночасній духовно-моральній перебудові суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Глазьев С. Стратегия модернизации и развития экономики России в условиях глобальной депрессии / С. Глазьев. Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/gllllaaaaziev.htm>.
 2. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / И.И. Лукинов. – М.: ЗАО «Экономика», 2002. - 567 с.
 3. Модели посткризисного развития: глобальная война или новый консенсус: международное исследование (ноябрь 2009-январь 2010 года). – М.: Фонд «Институт посткризисного мира», 2010. – 130 с.
 4. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии / М.И. Туган-Барановский. – К.: Наукова думка, 2004.- 368 с.
 5. Мировая экономика: выход из кризиса / [Мачавариани Г.И., Адно Ю.Л., Афонцев С.А. и др.]; под ред. Г.И. Мачавариани. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – 100 с.
 6. Михайлушкин А.И. Международная экономика: учебник / А.И. Михайлушкин, Шимко П.Д. - М. : Высшая школа, 2002. – 338 с.
 7. Шумпетер Й. Теория экономического развития/ Й.Шумпетер.- М.: Директмедиа Паблишинг, 2008.- 355 с.
 8. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т. / за ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. ... Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки.— К.: Фенікс, 2007. – 564 с.
 9. Зобов М.И. Круглый стол "Мораль и экономика" / М.И. Зобов // Социальная экономика. – 2009. – № 2. - С. 234-235.
 10. Федулова Л.І. Соціальний аспект технологічного розвитку економіки: особливості та виклики для України / Л.І. Федулова // Социальная экономика. – 2009. – № 1. - С. 165-180.
 11. Мельник Т.М. Институційні чинники економічного розвитку: теорія і практика / Т.М. Мельник // Вісник Донецького національного університету, Серія: Економіка і право. – 2010. – Вип. 2, т. 1. – С. 245-251.
 12. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – 5-те вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2006. – 615 с.
 13. Економічна енциклопедія. – Т. 3 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2002. – 952 с.
 14. Макконнелл К.Р. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – Ч. 1. Макроекономіка / пер. з англ. – Львів : Вид-во "Просвіта", 1997. – 671 с.
- Аннотація.** Раскрыт авторский подход к систематизации факторов экономического роста и развития национальной экономики.
- Ключевые слова:** национальная экономика, структурная трансформация, кризис, экономический рост, развитие.
- Summary.** Disclosed authors' approach to the systematization of economic growth and development of national economy.
- Keywords:** national economy, structural transformation, crisis, economic growth, development.

Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Якименко Н.В.